

Kommittédirektiv

Uppgörelse med historiska kränkningar och övergrepp mot tornedalingar, kväner och lantalaiset

Beslut vid regeringssammanträde den 19 mars 2020

Sammanfattning

En kommitté i form av en sannings- och försoningskommission för granskning av kränkningar och övergrepp mot tornedalingar, kväner och lantalaiset ska utreda den assimileringspolitik som bedrevs av svenska staten under 1800- och 1900-talen samt verka för att minoritetens historiska erfarenheter synliggörs. Syftet är att bidra till att ge minoriteten en kollektiv upprättelse, främja försoning och motverka att något liknande händer i framtiden.

Kommissionen ska bl.a.

- kartlägga och granska assimileringspolitiken och dess konsekvenser för minoriteten, grupper inom minoriteten och enskilda,
- sprida information för att öka kunskapen om minoriteten och dess historiska erfarenheter, och
- lämna förslag till fortsatta insatser för att bidra till upprättelse och främja försoning.

Uppdraget ska redovisas senast den 16 maj 2022.

Uppdraget för en sannings- och försoningskommission

Tornedalingar, kväner och lantalaiset var bosatta i Sverige långt före den nuvarande svenska statsbildningen. Såväl staten som den svenska kyrkan och eventuellt andra aktörer har genom tiderna varit delaktiga i att på olika sätt undertrycka minoriteten, dess språk och dess kultur. Den första assimileringpolitiken har drabbat minoriteten som grupp men också inneburit kränkningar och övergrepp av enskilda individer inom minoriteten.

Ett steg mot upprättelse för tornedalingar, kväner och lantalaiset togs när Sverige år 2000 ratificerade Europarådets ramkonvention till skydd för nationella minoriteter (SÖ 2000:2) och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (SÖ 2000:3). Tornedalingar erkändes då som en av Sveriges fem nationella minoriteter och meänkieli som ett nationellt minoritetsspråk i Sverige (prop. 1998/99:143). Målet för den nu gällande politiken för nationella minoriteter är att ge skydd för minoriteterna och stärka deras möjlighet till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande (prop. 2008/09:1 utg.omr. 1, bet. 2008/09:KU1, rskr. 2008/09:83).

För minoritetspolitikens fortsatta utveckling krävs en bred gemensam förståelse av de historiska händelser som lett fram till dagens situation. Den 29 maj 2017 beslutade därför Regeringskansliet (Kulturdepartementet) om medel till Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksoalaiset (STR-T) för genomförande av en förstudie om det historiska förhållandet mellan svenska staten och tornedalingar samt meänkielitalande. I förstudien *Då var jag som en fånge – Statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande under 1800- och 1900-talen* (Ku2018/00859/CSM), redogörs det översiktligt för de historiska skeendena och olika aspekter av den assimileringprocess som staten och Svenska kyrkan bedrev mot minoriteten. Den bärande delen i förstudien utgörs av ett tjugotal vittnesmål från individer med egna erfarenheter av påtvingat språkbyte, rasbiologiska undersökningar och andra kränkningar och övergrepp. Förstudien pekar på behovet av ytterligare forskning, däribland forskning som lyfter fram kvinnors situation.

För att bidra till att ge minoriteten en kollektiv upprättelse och främja försoning är det nödvändigt att i hela Sverige öka kunskapen om de historiska oförrätter som begåtts och de trauman som lever vidare än i dag. Härigenom kan kommissionens arbete också bidra till att något liknande inte händer i framtiden.

Kartlägga och granska assimileringpolitiken

Det behövs en kartläggning och allsidig granskning av svenska statens och Svenska kyrkans ageranden under 1800- och 1900-talen för att införa det svenska språket och svenska sedvänjor inom meänkielitalande områden. Assimileringspolitiken har genomförts på olika nivåer i samhället och av såväl offentliga som eventuellt andra aktörer. En analys av politiska beslutsfattare, myndigheters, Svenska kyrkans och det statligt finansierade forskarsamhällets roll, ställningstaganden och ansvar i genomförandet av denna politik måste göras utifrån ett historiskt perspektiv. I förstudien framkommer att det råder stor brist på forskning som belyser tornedalingars, kväners och lantalaisets förhållande till staten. Utöver att redovisa existerande forskning på området är det därför nödvändigt att kommissionen använder sig av arkivmaterial och annat källmaterial i samråd med berörda forsknings- och arkivinstitutioner. Det är särskilt angeläget att förekomsten av kränkningar och övergrepp mot meänkielitalande barn inom ramen för, och i anslutning till, deras skolgång granskas och att den ännu levande äldre generationens vittnesmål från både män och kvinnor dokumenteras och bevaras.

Kommissionen ska

- kartlägga och granska den assimileringspolitik som bedrevs mot tornedalingar, kväner och lantalaiset på nationell, regional och lokal nivå under 1800- och 1900-talen och relevanta aktörers ansvar vid genomförandet av denna politik,
- bjuda in enskilda, också unga, att lämna vittnesmål och berättelser om sina egna eller närståendes erfarenheter,
- analysera omfattningen av och orsakerna till att tornedalingar, kväner och lantalaiset utsattes för rasbiologiska undersökningar samt undersöka hur övergreppen finansierades,
- analysera och redovisa andra historiska aspekter och förhållanden som kan bedömas ha påverkat situationen för tornedalingar, kväner och lantalaiset, t.ex. industrialiseringen, förflyttningen av arbetskraft och uppbyggnaden av välfärdssamhället, och
- analysera konsekvenserna för minoriteten, grupper inom minoriteten och enskilda, också utifrån yngre generationers perspektiv.

Sprida information om den nationella minoritetens historiska erfarenheter och lämna förslag till fortsatta insatser

Tornedalingars, kväners och lantalaisets historia är en självklar del av historien om Sverige i går, i dag och i framtiden. Samtidigt har allmänheten i Sverige i regel låg kännedom om såväl den nationella minoriteten tornedalingar som det nationella minoritetsspråket meänkieli, som även talas av kväner och lantalaiset. Likaså är kunskapen låg – också inom minoriteten – om den systematiska assimileringssprocess som ägt rum så sent som under 1900-talet och om konsekvenserna av den förda assimileringsspolitiken. Det finns därför behov av ökad kunskap i hela landet. Tornedalingars, kväners och lantalaisets historiska erfarenheter påverkar fortfarande självbilden och identitets-, språk- och kulturutvecklingen inom den nationella minoriteten. Skyddsåtgärder och insatser för att bevara och revitalisera det nationella minoritetsspråket meänkieli har vidtagits. Sådana åtgärder bedöms dock inte tillräckliga för att ge upprättelse och läka de smärtsamma minnen av assimileringsspolitiken som många äldre meänkielitalande bär med sig och som har förts vidare till andra generationer. Det är vidare angeläget att försoningsprocessen fortsätter långsiktigt även efter att kommissionens arbete avslutats och att insamlad material arkiveras och bevaras för framtida generationer och för vidare forskning.

Det ingår inte i uppdraget att överväga eventuella ansvarsfrågor i enskilda fall eller ekonomisk kompensation till enskilda som drabbats.

Kommissionen ska

- sprida information om tornedalingars, kväners och lantalaisets historiska erfarenheter på både svenska och meänkieli,
- delta i den allmänna debatten kring den kompletterande kunskap som framkommer, och
- lämna förslag till fortsatta insatser för att bidra till upprättelse och främja försoning.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Kommissionen ska i sitt uppdrag ha fortlöpande kontakt och dialog med minoriteten. I kontakterna med enskilda ska hänsyn tas till de individuella trauman som kommissionens arbete kan väcka till liv. Kommissionen ska

samråda med relevanta myndigheter och organisationer i genomförandet av uppdraget. För att hälso- och sjukvården respektive socialtjänsten ska ha god beredskap att vid behov stödja tornedalingar, kväner och lantalaiset som erfarit kränkningar och övergrepp i assimileringprocessen ska kommissionen fortlöpande informera Socialstyrelsen om sitt arbete. Insamlingen av vittnesmål och berättelser ska ske i dialog med berörda forskningsinstitutioner och lokala organisationer. Kommissionen ska nära följa arbetet i den norska sanningskommissionen som rör samer, kväner och norskfinnar samt motsvarande arbete i Finland och i andra länder.

Uppdraget ska redovisas senast den 16 maj 2022. Det står kommissionen fritt att dessförinnan redovisa delar av arbetet i ett eller flera delbetänkanden.

(Kulturdepartementet)